



INVESTIGATING THE OBJECTIVES OF TEACHING THE QUR'AN IN ELEMENTARY SCHOOL *

Mehdi Alamkhah ¹

Abstract

Teaching the Qur'an is a duty and concern that has always been considered by the Islamic system, officials, teachers of the Qur'an, researchers in the field of education and compassionate parents of children. In this regard, although good activities have been done, but according to field research and the views of the Supreme Leader (May God protect him) and national experts in this field, there are still many problems and it seems that one of the most important causes of these problems is neglecting the goals of this type of training. These general purpose and goals should be extracted from important and upstream documents or the opinions of the most expert people in this field.

This study was conducted to investigate the purpose and general objectives of formal Quran education in the formal primary education system of Iran, based on upstream documents and opinions of senior experts in this field. The research method in this study is qualitative. The sample population includes all the upstream documents of the general policies of the Supreme Leader, the document of fundamental change in education, the Charter for the development of the Quranic culture, the vision of the national curriculum, the Higher Education Council, the approvals of the Quranic Culture Development Council and most national experts teaching the Quran in elementary schools.

Sampling method in this research is purposeful method and in data collection method, as filing and interviewing have been used. The most important findings are that the desired goal of formal education of the Holy Quran in elementary school is comprehensive education of the Quran, i.e. correct and fluent reading of Quranic verses, understanding the meanings of selected verses, contemplation and familiarity with the divine word in order to achieve the Quranic lifestyle.

Keywords: General Objectives, Formal Education of the Qur'an, Elementary Education System, Senior Experts.

*, Date of receiving: 4 July 2020, Date of approval: 9 December 2020.

1. PhD in Philosophy of Education, Islamic Azad University of Arak: elmkhah54@gmail.com



بررسی اهداف آموزش قرآن در دوره ابتدایی*

مهدی علم خواه^۱

چکیده

آموزش قرآن وظیفه و دغدغه‌ای است که همواره مدنظر نظام اسلامی، مسئولان، اساتید قرآن، محققان حوزه تربیتی و اولیاء دلسوز کودکان است و در این خصوص با اینکه فعالیت‌های خوبی انجام شده، ولی مطابق تحقیقات میدانی و نظرات مقام معظم رهبری (مدظله) و کارشناسان کشوری این حوزه، هنوز مشکلات عدیده‌ای به چشم می‌خورد و به نظر می‌رسد، یکی از مهمترین عوامل وجود این مشکلات، بی‌توجهی به‌غایت و اهداف این نوع آموزش است. غایت و اهداف کلی که باید از اسناد مهم و بالادستی یا نظرات خبره‌ترین افراد این حوزه استخراج گردد. این تحقیق به‌منظور بررسی غایت و اهداف کلی از آموزش رسمی قرآن، در نظام آموزش رسمی ابتدایی ایران، بر اساس اسناد بالادستی و نظرات کارشناسان ارشد این حوزه، انجام شده است. روش تحقیق در این مطالعه، روش کیفی است. جامعه نمونه شامل تمام اسناد بالادستی سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله)، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، منشور توسعه فرهنگ قرآنی کشور، چشم‌انداز برنامه درسی ملی، شورای عالی آموزش و پرورش، مصوبات شورای توسعه فرهنگ قرآنی کشور و غالب متخصصان کشوری آموزش قرآن ابتدایی است. روش نمونه‌گیری در این تحقیق، روش هدفمند بوده و در روش گردآوری داده‌ها هم، از فیش‌برداری و مصاحبه استفاده شده است. مهمترین یافته‌ها این است که هدف مطلوب از آموزش رسمی قرآن کریم دوره ابتدایی، آموزش جامع قرآن یعنی صحیح و روان‌خوانی آیات قرآن، درک مفاهیم آیات منتخب، تدبر و انس با کلام الهی به‌منظور رسیدن به سبک زندگی قرآنی یعنی «حیات طیبه» است.

کلمات کلیدی: اهداف کلی، آموزش رسمی قرآن، نظام آموزش ابتدایی، کارشناسان ارشد.

*. تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۱۴ و تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۹/۱۹.

۱. دانش‌آموخته دکتری فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه آزاد اسلامی اراک: elmkhah54@gmail.com.



۱- مقدمه

هرچند درس قرآن به‌طور رسمی از سال ۱۳۲۳، در آموزش و پرورش آغاز شده است؛ اما به دلایل مختلف روند پیشرفت این درس، آن‌چنان‌که شایسته این درس است، با خواسته‌های متولیان امر تعلیم و تربیت مطابق نیست (نباتی، سیر آموزش قرآن در دوره تحصیلی ابتدایی، ۱۳۸۷).

رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با معلمان در روز معلم در سال ۱۳۸۵، از وضعیت آموزش قرآن و جایگاه آن در آموزش و پرورش گلایه کرده، فرمودند: «قرآن حقیقتاً در آموزش و پرورش مهجور است؛ انتظار این بود که پس از پیروزی انقلاب اسلامی، کار کارستانی در این زمینه صورت پذیرد، کارهایی هم شده است؛ اما قرآن باید در آموزش و پرورش نهادینه شود. جای قرآن در آموزش و پرورش خالی است. ما در این زمینه نیازمند تحول اساسی هستیم» (سایت اطلاع‌رسانی معظم له).

در پژوهشی که خود وزارت آموزش و پرورش (۱۳۷۱) انجام داده، علل عدم توفیق درسی قرآن در سطح مدارس ابتدایی را به شرح ذیل بیان کرده است: مهم‌ترین علل ضعف این درس، عدم برنامه‌ریزی مناسب جهت تربیت نیروی انسانی (معلم) است. بدین معنا که معلمان و مربیان از تخصص و کارایی لازم برخوردار نیستند. دلیل و علت بعدی، استفاده از روش‌های غیر مؤثر و غیرفعال توسط معلمان و مربیان به نحوی که دانش‌آموزان انگیزه لازم را برای فراگیری ندارند و بالاخره شکل ظاهری کتاب اعم از تصاویر، صفحه‌آرایی و غیره، تأثیر نامطلوبی در اجرای درس داشته است. نکته جالب اینکه خود وزارت آموزش و پرورش در کتاب مبانی و روش آموزش قرآن دوره ابتدایی (۱۳۹۱)، به‌طور مفصل به بیان کاستی‌ها، ابهامات و ضرورت‌ها (که نشان از وجود ضعف در عمل و اجراست) پرداخته است: کاستی در حوزه اهداف (نداشتن سرانجام روشن، عدم جامعیت اهداف آموزش قرآن)، کاستی در روش‌های آموزش، ضرورت تربیت نیروی انسانی کارآمد، ابهام در اهداف آموزش قرآن ابتدایی، ابهام در روش‌های ارزشیابی درس قرآن، وجود نگاه فوق‌برنامه به درس قرآن، ضرورت نظارت بر اجرای کامل برنامه آموزش قرآن، ضرورت استفاده از رسانه‌ها و مواد آموزشی، ضرورت استفاده از قرآن کامل و بالاخره، استفاده از رسم الخط مناسب در آموزش قرآن. درنهایت به دلیل سابقه سی‌ساله محقق در مسائل آموزشی قرآن و مشاهده مشکلات و کم‌لطفی‌های مختلف نسبت به این آموزش و به‌نوعی توفیق الهی برای خدمت به آستان مقدس قرآن و توصیه اساتید دانشگاه تصمیم به انجام این تحقیق گرفته شد. با عنایت به مشکلات و مطالب بیان شده، در این پژوهش تلاش شده که به مطالعه و تحلیل غایت و اهداف کلی این آموزش مقدس پرداخته شود؛ به عبارت دیگر، در این تحقیق به دنبال پاسخ به این پرسش هستیم که غایت و اهداف کلی از آموزش قرآن رسمی در دوره ابتدایی چیست؟ تا با تبیین دقیق اهداف کلی، شاهد کم شدن مشکلات فوق‌الذکر و بهبود کیفیت این آموزش مهم بود.

روش تحقیق در این مطالعه، روش کیفی است؛ بدین گونه که برای به تصویر کشیدن هدف آموزش قرآن، از تحلیل اسناد بالادستی، نتایج تحقیقات مرتبط و متن مصاحبه‌هایی که با متخصصین در زمینه آموزش دوره ابتدایی قرآن، انجام شده، بهره گرفته شده است. جامعه آماری در ارتباط با تحقیقات انجام شده مرتبط، کل تحقیقات انجام شده، در برگرفته شده که نمونه‌گیری از آن‌ها، نمونه‌گیری در دسترس بوده است. سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله)، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، منشور توسعه فرهنگ قرآنی کشور، چشم‌انداز برنامه درسی ملی، شورای عالی آموزش و پرورش (مصوبه جلسه ۶۴۷)، مصوبات شورای توسعه فرهنگ قرآنی کشور و در نهایت برای جمع‌آوری اطلاعات، از ابزارهای متنوع و مختلف مثل فیش‌برداری و مصاحبه استفاده شده است. در مورد روش تحلیل مصاحبه‌ها و اسناد بالادستی، شیوه کار تحلیل و تلخیص بر اساس تعداد تکرار کلمات و اشتراکات پر تکرار بوده که تمام اسناد آن ثبت شده و موجود است.

۲. مفهوم‌شناسی

الف. آموزش

کلمه «آموزش» که از لغات پرتکرار و دارای معنی بدیهی برای عموم است، به معنی یاد دادن، تعلیم و تربیت (معین، فرهنگ معین ۱۳۸۸: آ) و تعلیم دادن است (سیاح، فرهنگ جامع، ۱۳۸۶: ۲۶)؛ از طرف دیگر، «تعلیم» واژه‌ای عربی است که از ماده علم به معنای آموزش و یاد دادن است، چنان‌که «تعلیم» نیز به معنای یاد گرفتن است. در معنای این واژه مفهوم تکرار کردن و تدریجی بودن نیز نهفته است. متعلق واژه تعلیم می‌تواند امور مطلوب یا ناپسند باشد. همچنین کاربرد این واژه منحصر به آموزش از راه‌های عادی نیست (گروه نویسندگان، فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۳۹۱: ۲۵)؛ و به هرگونه فعالیت یا تدبیر از پیش طرح‌ریزی شده‌ای که هدف آن آسان کردن یادگیری در یادگیرندگان است، گفته می‌شود که خود به دو نوع آموزش کلاسی و غیر کلاسی تقسیم می‌شود، ولی تدریس عمدتاً به فعالیت‌های کلاسی معلم که در حضور دانش‌آموزان و دانشجویان و غالباً به صورت کلامی انجام می‌گیرد، گفته می‌شود (سیف، روانشناسی پرورشی نوین، ۱۳۹۲: ۳۵)؛ و بالاخره آموزش، به هرگونه فعالیت هدفمند یا تدابیر از پیش طراحی شده‌ای می‌گویند که به منظور انتقال معلومات، کسب یا توسعه مهارت‌ها، تغییر نگرش، افزایش دانش و تعامل بین معلم و دانش‌آموزان به صورت کنش متقابل، جریان می‌یابد و منجر به یادگیری می‌شود، به گونه‌ای که این معلومات و مهارت‌ها به کار آیند و موجب تحول و دگرگونی در رفتار و زندگی مخاطب شوند (شیخ الاسلام، کاربردی‌ترین واژه‌های تخصصی در حوزه آموزش و پرورش، ۱۳۹۴).



ملاک مبنای محقق هم در این تحقیق، تعریف اصطلاحی اخیر است. تربیت هم که معادل فارسی آن را «پرورش» دانسته‌اند، از مشتقات ماده «ربو» که به معنای برآمدگی و زیادی است. به‌هرحال، امروزه مقصود بسیاری از اندیشمندان مسلمان از واژه «تربیت» آنگاه که آن را در برابر تعلیم قرار می‌دهند و درباره انسان به کار می‌گیرند، پرورش روحی و معنوی است؛ باین حال استفاده از تعبیری مانند تربیت بدنی نیز، رواج فراوانی دارد (گروه نویسندگان، فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۳۹۱: ۲۶).

ب. آموزش قرآن

آموزش قرآن مبتنی بر سواد قرآنی است که اشاره به اعتقاد و علاقه به یادگیری قرآن کریم و برخورداری از دانش و مهارت‌های پایه به‌منظور بهره‌گیری مستمر و مادام‌العمر از قرآن کریم و انس با آن دارد (ر.ک: کوکی طاهر، پارچه‌باف، دولتی، نقش آموزش و فهم آیات بر انس با قرآن، دوره ۶، شماره ۱۱، پاییز و زمستان ۱۳۹۷؛ گروه نویسندگان، مبانی آموزش قرآن ابتدایی، گروه نویسندگان، ۱۳۹۱).

۳. بررسی و تحلیل اسناد بالادستی و نظرات کارشناسان ارشد حوزه تعلیم و تربیت در مورد اهداف آموزش قرآن کریم کودکان

در مرحله اول، باید غایت آموزش مطلوب قرآن ابتدایی در تک‌تک اسناد بالادستی بررسی گردد، ضمناً به‌منظور بررسی دقیق و به‌روزتر هدف تحقیق، با کارشناسان ارشد این حوزه هم مصاحبه شده است.

الف. سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری

در بند ۴-۴ این سیاست‌ها آمده: «توسعه فرهنگ و معارف اسلامی و یادگیری قرآن (روخوانی، روان‌خوانی و مفاهیم) و تقویت انس دانش‌آموزان با قرآن و سیره پیامبر اکرم ﷺ و اهل بیت ﷺ و گسترش فرهنگ اقامه نماز.» در اینجا نخست: یادگیری قرآن به معنای یادگیری ۱- روخوانی ۲- روان‌خوانی ۳- مفاهیم تعبیر شده و دوم: یادگیری قرآن، تقویت انس با قرآن و سیره پیامبر ﷺ و اهل بیت ﷺ و گسترش فرهنگ اقامه نماز دانش‌آموزان، در راستا و هم‌عرض توسعه فرهنگ و معارف اسلامی آحاد مردم و ملت ایران، بیان شده است (سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله)، پایگاه اطلاع‌رسانی معظم له (۱۳۹۲)؛ یعنی همان‌طور که برای آحاد مردم، توسعه فرهنگ و معارف اسلامی بسیار مهم است، به همین اندازه برای دانش‌آموزان نخست: یادگیری قرآن (شامل روخوانی، روان‌خوانی و مفاهیم)؛ دوم: تقویت انس با قرآن، سیره پیامبر و اهل بیت (علیهم‌السلام) و گسترش فرهنگ اقامه نماز، بسیار مهم و اساسی است.

ب. بیانات دیگر مقام معظم رهبری (مدظله) در مورد آموزش قرآن کریم

- شما جوانید، انقلابی هستید و محیط، محیط قرآنی است، همه عوامل آماده‌اند، معطلی ندارید، بنابراین متوقف نشوید، پیش بروید صوت را، معنا را، لحن را، هنر خوب خواندن را که آن، غیرازاین چیز جداگانه‌ای است، فراگیرید.

- تجوید را به‌عنوان یک وسیله برای خوش‌آهنگ خواندن کلام خدا تلقی کنید و یکی از مهم‌ترین هنرهای قاریان این است که کلمات را با تجوید می‌خوانند.

- آموزش قرآن را باید از تلاوت ترتیل شروع کرد و تا تدبیر و معرفت پیش رفت. تلاوت قرآن مقدمه‌ای برای انس و فهم این کتاب آسمانی است.

- می‌دانیم که تلاوت، ترتیل و حفظ قرآن در صدر اسلام به‌عنوان وظایفی ارزشمند معلول بوده است، امروز وظیفه ماست که این ارزش‌ها را زنده کنیم.

- آهنگ‌های قرآن، یک هنر اسلامی و یک موسیقی کامل است.

- در کشوری که بر اساس اسلام اداره می‌شود، همه مردم باید قادر به خواندن درست قرآن کریم باشند.

- یکی از چیزهایی که می‌تواند تدبیر در قرآن را به ما ارزانی بدارد، حفظ قرآن است (پایگاه اطلاع‌رسانی معظم له، khamenei.ir).

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، فرمایشات فوق بیشتر در خصوص اهمیت و توجه به همه ابعاد فرهنگ ظاهری انس با قرآن مثل تجوید، قرائت، صوت و لحن، حفظ، مفاهیم و تدبیر آن هم به‌عنوان یک وظیفه عمومی است و از طرف دیگر در یکی از بیانات به ترتیب آموزش قرآن یعنی ابتدا قرائت ترتیل و سپس حفظ و بعد تدبیر، اشاره شده است. قابل ذکر است که پیش‌نیاز ترتیل خوانی، تجوید و پیش‌نیاز تجوید هم روخوانی و روان‌خوانی است.

ج. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

در قسمتی از راهکارها بیان شده است: «توسعه فرهنگ و سواد قرآنی، با اصلاح برنامه‌ها و توانمندسازی معلمان در راستای تقویت روخوانی و روان‌خوانی دوره ابتدایی، آشنایی با مفاهیم کلیدی قرآن در دوره متوسطه اول و آموزش معارف قرآنی در دوره متوسطه دوم، بر اساس منشور توسعه فرهنگ قرآنی» (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۱). در این راهکار، به دو مقوله فرهنگ و سواد قرآنی، اشاره شده است. منظور از فرهنگ، آثار علمی و ادبی یک قوم یا ملت است (عمید، لغت‌نامه عمید، ۱۳۸۸) و منظور از فرهنگ قرآنی مطابق معنای فوق این است که آثار علمی و ادبی و رفتارها و زندگی اعضای یک جامعه یا کشور، مطابق دستورات و خواسته‌های قرآن کریم باشد و منظور از سواد



قرآنی، توانایی خواندن، درک معنای عبارات و تدبر در آیات قرآن کریم است (گروه نویسندگان، مبانی و روش آموزش قرآن ابتدایی، ۱۳۹۱)؛ بر همگان روشن است که میزانی از فرهنگ و سواد قرآنی، در کشور وجود دارد و نیز میزان این فرهنگ و سواد قرآنی، مطلوب جامعه نبوده و باید ارتقاء یافته و در برخی موارد هم، شیوه‌های جاری مربوطه، اصلاح یابند و قطعاً مهم‌ترین جای این ارتقاء، در آموزش‌های ابتدایی است و باز قطعاً این ارتقا صورت نخواهد گرفت، مگر اینکه متولیان و عوامل این ارتقاء یعنی معلمان، خود ارتقا یافته و توانمند شوند؛ اگرچه خود دانش‌آموزان و شرایط دیگر هم، باید هماهنگ بوده و همکاری نمایند؛ و از آنجاکه در اهداف آموزش قرآن دوره ابتدایی هم بیان شده، بخشی از این سواد و فرهنگ قرآنی، یعنی روخوانی، روان‌خوانی آیات قرآن کریم، مدنظر آموزش‌های قرآنی دوره ابتدایی است. پس به‌طور خلاصه، روخوانی و روان‌خوانی قرآن، در دانش‌آموزان دوره ابتدایی با تقویت معلمان، و اصلاح شیوه‌های آموزش فعلی، به‌منظور ارتقاء فرهنگ و سواد قرآنی آینده جامعه، مدنظر این راهکار است و چون این تحقیق، درباره آموزش قرآن در دوره ابتدایی بوده است، از این‌رو، در خصوص انتهای راهکار - که در مورد قرآن دوره اول و دوم متوسطه است - تحلیل ادامه داده نشده است.

د. چشم‌انداز برنامه درسی ملی

در قسمتی از بند ۲ بیانیه ۸-۲ این چشم‌انداز آمده است: «توانایی خواندن همراه با درک معنا، تدبر در قرآن و انس با آن، سبب ورود هر فرد مسلمان به دریای معارف اسلامی است. یادگیری زبان عربی، به‌عنوان زبان قرآن، سبب می‌شود که، فرد بتواند به‌طور مستقیم، با کتاب الهی ارتباط برقرار کند، آن را بفهمد و از رهنمودهای آن بهره‌برد» (چشم‌انداز برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۱)). در این بیانیه، به توانایی خواندن همراه با درک معنا، تدبر در قرآن و انس با آن، به‌عنوان مقدمه و وسیله ورود هر فرد مسلمان، به دریای معارف اسلامی و برقراری ارتباط با خداوند، نام برده شده است و در این راه از زبان عربی به‌عنوان راه مستقیم برای رسیدن به این هدف عالی، نام برده شده است. پرواضح است که منظور از «توانایی خواندن قرآن»، همان روخوانی و روان‌خوانی مصطلح است.

اول. حوزه قلمرو چشم‌انداز برنامه درسی ملی

این حوزه‌ها عبارت‌اند از:

یک: توانایی خواندن صحیح و روان قرآن کریم؛

دو: توانایی درک معنای عبارات ساده و پرکاربرد قرآن کریم؛

سه: توانایی نسبی تدبر در آیات قرآن کریم، به‌منظور درک ساده و اولیه دقایق و ظرایف مفاهیم

آیات، بدون آموزش تخصصی علوم قرآنی؛



چهار: انس مستمر و دائمی با قرآن کریم به نحوی که دانش آموزان اهل خواندن و تفکر در قرآن باشند و این امر را لازمه تربیت دینی و اعتلای هویت الهی خویش بدانند؛ در این حوزه هم، به نوعی، به مطالب و عناوین مورد قبلی اشاره شده است؛ منتها در چهار بخش مجزا و با برخی ملاحظات، که ذیلاً اشاره می شود:

- ۱- در بند «ب»، با عبارت «عبارات ساده و پرکاربرد قرآن کریم» با عنایت به سن خاص دانش آموزان، قدری تخفیف و تسهیل، منظور شده است.
- ۲- در بند «ج» عبارت «توانایی نسبی»، به منظور درک ساده و اولیه دقایق و ظرایف مفاهیم آیات، بدون آموزش تخصصی مفاهیم " نشانگر آسان گیری در یادگیری قرآن است.
- ۳- در بند «د»، به «انس مستمر و دائمی» با قرآن کریم، اشاره شده و درنهایت، به اهداف عالیه قرآن در زندگی، - که همان تربیت دینی و اعتلای هویت الهی است - اشاره شده است.

دوم. شایستگی های آموزش قرآن کریم از دیدگاه برنامه درسی ملی

آشنایی با زبان عربی و مشخصاً مهارت های چهارگانه زبانی، یعنی خواندن، گوش کردن، نوشتن و سخن گفتن در این حوزه به میزانی است که دانش آموز را در درک معنای آیات قرآن کریم، کلام معصومین (علیهم السلام) و متون دینی و فرهنگ اسلامی، کمک کند و در تقویت زبان فارسی او، مؤثر باشد (همان)؛ در اینجا، از یادگیری زبان عربی با مهارت های چهارگانه آن، به منظور درک معنای آیات قرآن و متون دینی و اسلامی و حتی یادگیری بهتر ادبیات فارسی، یاد شده و چند نکته جالب و قابل توجه، به چشم می خورد:

- ۱- چون قرآن هم، به زبان عربی نازل شده، برای یادگیری قرآن هم، از مهارت های فوق، یعنی خواندن، گوش کردن، نوشتن و سخن گفتن، می توان کمک گرفت؛ منتها نکته در این است که طبق تجربیات محقق و بسیاری از اساتید، ترتیب بهتر یادگیری حداقل در یادگیری قرآن، این گونه است: ابتدا گوش کردن، سپس نوشتن، بعد خواندن و درنهایت کاربرد یعنی سخن گفتن صحیح به سبک قرآن، صورت گیرد.
- ۲- به میزانی از مهارت های فوق از زبان عربی باید یاد گرفت که در اهداف قرآنی یعنی درک معنای آیات قرآن و معارف اسلامی و حتی زبان فارسی، تا حدی مسلط شویم.
- ۳- هرچه قدر به زبان عربی، بیشتر بها بدهیم، در اهداف قرآنی، معارف اسلامی و حتی زبان فارسی، موفق تر می شویم.

- ۴- ضمن اینکه در قسمت دیگری از چشم انداز برنامه درسی ملی، آشکارا به هماهنگی دو درس عربی و قرآن، اشاره کرده است، «آموزش برنامه حوزه عربی و قرآن، باید با هماهنگی و مرتبط باهم، صورت گیرد.»



سوم. جهت‌گیری کلی در سازمان‌دهی محتوا و آموزش حوزه‌های تربیت و یادگیری حکمت و معارف اسلامی و قرآن و عربی

۱- دوره ابتدایی؛ تلفیق تفکر و معارف، قرآن و عربی.

۲- دوره متوسطه اول؛ عربی حتی‌الامکان مجزا و تلفیق تفکر و معارف و قرآن.

۳- دوره متوسطه دوم؛ مجزا.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، ارتباط تنگاتنگی بین زبان عربی و قرآن و معارف اسلامی وجود دارد؛ منتها به‌منظور تسهیل یادگیری و توجه به مسائل روانشناسی تربیتی، تقسیم‌کاری در نحوه ارتباطات، بین دروس فوق، لحاظ شده است؛ اگرچه تقسیم‌بندی فوق، ارتباط چندانی با هدف این قسمت از تحقیق - که بررسی شاخص‌های مطلوب آموزش قرآن دوره ابتدایی است - ندارد و با توجه به واضح بودن مطالب، نیازی به تحلیل و جدول خاصی نیست.

هـ. منشور توسعه فرهنگ قرآنی کشور

در بند ۶ از ماده اول این منشور در بخش اهداف، آمده است: «توسعه مهارت‌های روان‌خوانی، صحیح خوانی و درک معنای آیات قرآن کریم، در میان اقشار مختلف جامعه، به‌ویژه کودکان و نوجوانان» (پایگاه اطلاع‌رسانی شورای عالی انقلاب فرهنگی، مصوبات توسعه فرهنگ قرآنی کشور به تاریخ ۱۳۸۸/۲/۲۲)؛ در این هدف، به‌طور ویژه به توسعه سه مهارت روان‌خوانی، صحیح خوانی و درک معنای آیات قرآن کریم کودکان و نوجوانان توجه شده است. توسعه مقوله‌ای است هم کیفی و هم کمی؛ یعنی هم تعداد بیشتری با مهارت‌های فوق‌الذکر آشنا شوند و هم همه افراد، از لحاظ کیفی، مهارت‌ها را بیش‌ازپیش یاد بگیرند.

منظور از صحیح خوانی، توانایی درست خواندن یا همان روخوانی مصطلح کلمات قرآن است و منظور از روان‌خوانی این است که بدون تپق و تکرار خواندن کلمات و جملات قرآنی همراه با درک معنای آن‌ها توسط کودکان و نوجوانان که غالباً دانش‌آموزان دوره ابتدایی هستند.

و. کتاب مبانی و روش آموزش قرآن کریم در دوره ابتدایی

بدیهی است که آموزش هر درسی از اجزایی تشکیل شده است. ارکان آموزش قرآن دوره ابتدایی عبارت‌اند از: ۱- اهداف، ۲- محتوا (شامل دو بخش عمده قرائت آیات یعنی روخوانی، روان‌خوانی و زیباخوانی و مفاهیم، یعنی درک معنا، پیام‌ها و داستان‌های قرآنی)، ۳- رسانه‌های آموزشی و رسم الخط

قرآن ۴- معلم (شخصیت و تدریس او)، ۵- نقش نهادهای دیگر جامعه در آموزش‌های غیرمستقیم ولی مهم قرآنی و بالاخره، ۶- ارزشیابی از آموزش‌ها (مبانی و روش آموزش قرآن در دوره ابتدایی، ۱۳۹۱)؛ همان‌طور که ملاحظه می‌شود، برای یک آموزش موفق و مطلوب قرآن در دوره ابتدایی، توجه و اجرای شش جزء، آن‌هم با کیفیتی که در کتاب فوق (مبانی آموزش قرآن دوره ابتدایی)، آمده است، لازم است و عدم توجه به هرکدام، آموزش را ناقص خواهد کرد؛ به‌عنوان مثال، باینکه داشتن اهداف مشخص، لازم است، ولی کافی نیست. به عبارت دیگر اگر بهترین اهداف را هم داشته باشیم؛ اما معلم مجرب نداشته باشیم یا محتوا مشخص نباشد یا رسانه آموزشی کافی نداشته باشیم و برعکس. از آنجایی که اهداف مهم‌ترند، در اینجا نگاه ویژه و دوباره‌ای به آن‌ها می‌شود:

نخست: توجه به آموزش جامع قرآن، در کتاب مبانی آموزش قرآن دوره ابتدایی

۱- روخوانی، قرائت و زیباخوانی: آشنایی با قواعد ضروری روخوانی، توانایی خواندن آیات کتاب درسی به صورت روان و آهنگین؛
۲- مفاهیم: آشنایی با قرآن به عنوان کلام الهی و آشنایی با برخی از داستان‌های قرآنی و مفهوم برخی از پیام‌های قرآنی؛
۳- انس، تدبر و سبک زندگی قرآنی: تقویت انس و علاقه به قرآن و یادگیری آن، شناسایی و تقویت دانش‌آموزان مستعد در گرایش‌های مختلف؛
۴- حفظ: حفظ برخی از سوره‌های کوتاه کتاب‌های درسی.

قابل توجه اینکه اگرچه آموزش جامع، بسیار مهم است و در صدر اسلام و تا حدود ۲۰۰ سال پیش، شیوه شایع آموزش قرآن کریم بوده و در اهداف کتاب مبانی آموزش قرآن ابتدایی موارد آن، آمده است؛ اما طرز اجرای آموزش جامع، توأمان و دارای ظرایف خاصی است، نه اینکه آن‌ها را اصطلاحاً مجزا آموزش دهیم؛ به عبارت دیگر، آموزش وقتی آموزش جامع است که هم‌زمان ابعاد مختلف مدنظر آموزش جامع، در یک آیه دیده، توجه و تدریس شوند؛ مثلاً در تدریس آیه «وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا» (بقره/۸۳)، ابتدا به طرق مختلف، قرائت صحیح و زیبا کار شود، آنگاه مفاهیم و داستان‌های مرتبط با آیه بیان، سپس نحوه کاربرد آیه در زندگی بررسی و بعد از آن سعی در نهادینه شدن آن در عمل شده و درنهایت، حفظ آیه کار شود (محقق بارها این شیوه را تدریس و تجربه کرده است).



دوم. توجه به حیطه‌های سه‌گانه تربیتی در آموزش قرآن ابتدایی از دیدگاه کتاب مبانی آموزش قرآن

۱- حیطه شناختی: آشنایی با قرآن کریم به‌عنوان کلام الهی، آشنایی با قواعد ضروری روخوانی قرآن، آشنایی با برخی داستان‌های قرآن کریم، آشنایی با مفهوم برخی پیام‌های قرآنی؛
۲- حیطه عاطفی: تقویت انس و علاقه به قرآن و یادگیری آن، شناسایی و تقویت دانش‌آموزان مستعد در گرایش‌های مختلف آموزش قرآن؛
۳- حیطه کاربردی: توانایی خواندن آیات کتاب درسی به‌صورت روان و آهنگین، حفظ برخی سوره‌های کوتاه کتاب درسی.

ز. شورای عالی آموزش و پرورش

مصوبه این شورا در خصوص اهداف کلی آموزش و پرورش، عبارت است از:

- ۱- آشنایی با قرآن کریم که کلام الهی و کتاب آسمانی؛
 - ۲- تقویت انس و علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن؛
 - ۳- روخوانی قرآن به‌صورت شمرده و آرام از روی مصحف با استفاده از رسم‌الخط آموزشی؛
 - ۴- توانایی خواندن آیات کتاب درسی به‌صورت روان یا آهنگین؛
 - ۵- آشنایی با قواعد ضروری روخوانی قرآن؛
 - ۶- حفظ کردن برخی از سوره‌های کوتاه کتاب درسی؛
 - ۷- آشنایی با برخی از داستان‌های قرآن کریم؛
 - ۸- فراگیری معنای برخی از کلمات ساده و عبارات کوتاه قرآن؛
 - ۹- تقویت علاقه به شنیدن، خواندن و فهم معنای آیات؛
 - ۱۰- آشنایی با مفهوم برخی از پیام‌های قرآن؛
 - ۱۱- شناسایی و تقویت استعدادها و دانش‌آموزان در گرایش‌های مختلف قرآن (پایگاه اطلاع‌رسانی وزارت آموزش و پرورش، مصوبه جلسه ۶۷۷ به تاریخ ۱۳۸۱/۶/۷ شورای عالی آموزش و پرورش).
- اگرچه مطابق اسناد بالادستی، مهمترین اهداف آموزش قرآن در دوره ابتدایی، روخوانی، روان‌خوانی و مفاهیم آیات منتخب کاربردی است؛ اما برای ایجاد تنوع و جذابیت و تکامل بیشتر آموزش قرآن و نیز توجه به علاقه‌مندی و استعدادها و برتر تعداد زیادی از دانش‌آموزان، اهداف بیشتر و متنوع‌تری در این مقوله، ذکر شده است؛ ضمن اینکه، توجه به حیطه‌های سه‌گانه شناختی، عاطفی و کاربردی و از طرفی، توجه به آموزش جامع قرآن - که از اهداف آموزشی مدنظر اسلام است - از دیگر نکات جالب و قابل توجه در اهداف مذکور فوق‌الذکر، است.



همان‌طور که ملاحظه شد، یکی از ابعاد مهم برای توجه به ساحت اعتقادی، توجه به ابعاد ظاهری قرآن یعنی آشنایی با برخی سوره‌ها و حفظ آن‌ها و روخوانی قرآن است که چون در مورد روخوانی در غالب اسناد بالا عنایت شده، در اینجا تأکید مصوبه، مبنی بر آشنایی با برخی سوره‌ها و حفظ آن‌ها تقریباً نکته جدیدی است. البته می‌توان این نتیجه را هم گرفت که اولویت و هدف نهایی در دوره ابتدایی، روخوانی کل قرآن، سپس آشنایی با ساختار و مفهوم برخی سوره‌های منتخب که این آشنایی و تکرار مفهوم، خود باعث علاقه و تسهیل حفظ سوره‌ها هم می‌گردد.

توالی مراحل آموزش قرآن ابتدایی بر اساس مصوبه شورای عالی آموزش و پرورش

این توالی به استناد مطالب مذکور در بالا به ترتیب عبارت است از: ۱- آموزش روخوانی کل قرآن؛ ۲- آشنایی با سوره‌های منتخب؛ ۳- حفظ سوره‌های منتخب.

خلاصه مطالب اسناد بالادستی در خصوص هدف کلی و غایت آموزش مطلوب قرآن کریم در

دوره ابتدایی عبارت است از

- یادگیری قرآن (روخوانی، روان‌خوانی و مفاهیم) به‌علاوه تقویت انس با قرآن؛
 - ارتقاء روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم به‌منظور ارتقاء فرهنگ و سواد قرآنی آینده جامعه؛
 - توسعه مهارت‌های سه‌گانه روخوانی، روان‌خوانی و درک معنای آیات قرآن کریم؛
 - ورود به دریای معرفت و ارتباط با خدا به‌وسیله توانایی خواندن، درک معنا و تدبر و انس با قرآن کریم؛
 - توانایی صحیح و روان خواندن و درک عبارات ساده و پرکاربرد به‌منظور توانایی نسبی تدبر اولیه در برخی آیات، با هدف تربیت دینی و ارتقاء هویت الهی؛
 - کمک به درک معنای آیات قرآن، متون اسلامی و روایات معصومین (علیهم‌السلام)؛
 - توجه و رسیدن به آموزش جامع قرآن کریم یعنی قرائت، حفظ، مفاهیم، تدبر و سبک زندگی باهم؛
 - رسیدن به اهداف حیطه‌های سه‌گانه یعنی حیطه‌های عاطفی، شناختی و کاربردی در قرائت، حفظ قرآن و سبک زندگی قرآنی نیز علاقه‌مند شدن به کسب اطلاعات مهم قرآنی؛
 - انس با قرآن به‌وسیله قرائت و مفاهیم به‌منظور تدبر قرآنی با هدف رسیدن به سبک زندگی قرآنی.
- خلاصه مصاحبه‌ها در خصوص هدف کلی و غایت آموزش مطلوب قرآن کریم دوره ابتدایی،

عبارت است از

- از دیدگاه مؤلفین و کارشناسان حوزه وزارت آموزش و پرورش عبارت است از آموزش مطلوب، آموزش جامع قرآن کریم است آن هم آموزش قرآن بما هو قرآن، به‌نحوی که این آموزش هم دارای ارتباط افقی منطقی با دروس دیگر پایه و هم دارای ارتباط عمودی با دروس قرآن پایه‌های دیگر باشد.



- از دیدگاه اساتید قرآنی دانشگاه فرهنگیان و فعالان آموزش و ترویج قرآنی عبارت است از آموزش مطلوب یعنی داشتن معلم شاخص در تدریس و علاقه‌مند، وجود وسایل کمک آموزشی جذاب و متنوع، آموزش جامع قرآن به همراه مدیریت سایر فعالیت‌های قرآنی، توجه به همه ابعاد مهمی که مستقیم یا غیرمستقیم در آموزش و توسعه فرهنگ قرآنی نقش دارند.

- از دیدگاه معلمان نمونه قرآن و سرگروه‌های آموزشی درس قرآن ابتدایی شهر قم عبارت است از آموزش مطلوب قرآن؛ یعنی اجرای اصول مصوب مهم برنامه درسی قرآن، وجود معلمان مجرب و با انگیزه جهت انس عملی دادن دانش‌آموزان با قرآن، هم‌چنین هماهنگی بین مجموعه‌های قرآنی وزارت آموزش و پرورش.

۴. جمع‌بندی

برای اینکه به پاسخ پرسش موردنظر تحقیق بر اساس فروض و منابع مدنظر پژوهش که عبارت از اسناد بالادستی و نظرات کارشناسان ارشد این حوزه رسید، بایستی تمام اسناد بالادستی و نظرات افراد خبره این حوزه بعد از مطالعه دقیق، تحلیل کیفی شود، بعد از انجام این کار، غایت و هدف نهائی از آموزش رسمی قرآن کریم دوره ابتدائی، بر اساس متون اسناد بالادستی، عبارت است از صحیح و روان خواندن آیات به همراه یادگیری مفاهیم برخی از آیات به‌منظور تدبیر و انس با علاقه با قرآن و برای رسیدن به سبک زندگی قرآنی (حیات طیبه).

و از دیدگاه افراد خبره این حوزه که در سه زیر حوزه اول: مؤلفین و کارشناسان وزارتی، دوم: اساتید دانشگاه فرهنگیان و فعالین آموزش و ترویج قرآنی و سوم: معلمان نمونه و سرگروه‌های آموزشی درس قرآن دوره ابتدائی هستند و بر اساس کلیدواژه‌هایی که در اغلب مصاحبه‌ها بیان و مکتوب و موجود است، آموزش مطلوب قرآن، آموزش جامع قرآنی است که باعث انس عملی دانش‌آموزان با قرآن گردد و شرایط و ملاحظات مهم جهت رسیدن به آموزش مطلوب (آموزش جامع منتج به انس عملی با قرآن کریم)، بر اساس جمع‌بندی مصاحبه‌ها، عبارت‌اند از: ۱- وجود معلمان علاقه‌مند و شاخص در تدریس، ۲- مدیریت و هماهنگی با سایر فعالیت‌های مصوب آموزشی پرورشی و قرآنی مخصوصاً در سطح وزارتخانه.

با تلفیق خلاصه مطالب اسناد و مصاحبه‌ها، به‌منظور استخراج هدف کلی و غایت آموزش مطلوب قرآن کریم در دوره ابتدایی نتیجه گرفته شد که:

هدف آموزش مطلوب قرآن کریم در دوره ابتدایی، آموزش جامع قرآن یعنی صحیح و روان خوانی آیات قرآن، درک مفاهیم آیات منتخب، تدبیر و انس با کلام الهی، به‌منظور رسیدن به سبک زندگی قرآنی، یعنی حیات طیبه است.

نتیجه

به دلیل اهمیت کلام الهی مخصوصاً به خاطر اعتقاد به این که قرآن کتاب مطمئن هدایت‌گر و انسان‌ساز و نشان‌دهنده سبک زندگی سعادت‌بخش دنیا و آخرت است و این نکته بارها و بارها در گفتار و کردار مورد تأیید پیشوایان معصوم علیهم‌السلام قرار گرفته بسیاری از مسلمانان سعی در نزدیک شدن و انس با آن دارند و آموزش آن یکی از مهمترین راه‌های یاد دادن، انس و تبلیغ آن است. تجربیات سال‌های متمادی مسلمانان در این خصوص و اهمیت داشتن این آموزش باعث شکل‌گیری مکاتب و نحله‌های مختلف در این خصوص یعنی آموزش قرآن در اقصا نقاط جهان گردیده است. در کشور ما ایران هم تلاش‌های فراوانی در این خصوص شده است، مخصوصاً بعد از انقلاب شکوهمند اسلامی - که خود منشعب از تعالیم قرآنی است - فعالیت‌ها از لحاظ کمی و کیفی افزایش چشم‌گیری داشته است؛ اما از نگاه کارشناسان حوزوی و دانشگاهی و فرهیختگان این حوزه، این فعالیت‌ها هنوز، هم از لحاظ کیفی و هم از لحاظ کمی، قابل قبول نیستند؛ زیرا هم واقعاً از مدینه فاضله‌ای که قرآن کریم ترسیم کرده فاصله زیادی داریم و هم قول و فعل بسیاری، دال بر این است که استفاده و انس با قرآن حد دارد و اعتقادی بر پیشرفت در این خصوص را ندارند.

در پایان تأکید این نکته بسیار ضروری است که اولاً در اقصا نقاط کشور معلمان متعهد و باتجربه‌ای هستند و که حتی ممکن است کیفیت آموزش قرآن آن‌ها از یافته‌های این تحقیق هم فراتر باشد. ثانیاً یافته‌های این تحقیق مخصوصاً راه‌کارهای پیشنهادی آن وقتی به منصفه ظهور می‌رسد که کیفیت کامل (استانداردهای کیفی آن)، به صورت تام لحاظ و عملیاتی گردند و الا صرف دادن طرح کامل بدون ضمانت اجرایی کامل کیفی آن، ما را به مطلوب نخواهد رساند؛ برای رسیدن به ایده‌آل‌های مطرح شده هم باید غایت و هدف نزول قرآن توسط بالاترین رده‌های فرهنگی کشور، مانند مجمع مراجع عظام تقلید، شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی آموزش و پرورش و بقیه مراکز مهم تأثیرگذار، استخراج و مکرراً و به طرق مختلف و با تبلیغات مناسب این غایت، مخصوصاً توسط معلمان قرآنی آموزش عمومی و رسمی ابتدایی، برای کودکان مطرح و بازگو شوند و هم برنامه درسی بر اساس این غایت و هدف کلی تنظیم و اجرا گردد و هم نسبت به اجرای مطلوب و کیفی آن، پشتیبانی‌ها و بسیج سازمان‌های مختلف قرآنی و فرهنگی با برنامه‌ریزی و نظارت کافی انجام پذیرد.

هدف اصلی در این تحقیق نیز کمک کوچک به انجام این رسالت مهم است آموزش جامع قرآنی راهی است برای رسیدن به زندگی جامع و کامل قرآنی نه تنها برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی بلکه همه انسان‌هایی که به دنبال زندگی سعادت‌مند دنیا و آخرتی هستند؛ به امید آن روز که ان شاء الله روز ظهور امام زمان علیه‌السلام و اجرای کامل همه ابعاد مدنظر باری تعالی از نزول قرآن کریم در سراسر گیتی نیز خواهد بود.



منابع

۱. اداره کل آموزش و پرورش شهر تهران، «بررسی وضعیت آموزش درس قرآن ابتدایی»، معاونت تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش شهر تهران، تهران: ۱۳۷۱.
۲. چشم‌انداز برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، شورای عالی آموزش و پرورش، تهران: ۱۳۹۱.
۳. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، انتشارات شورای عالی انقلاب فرهنگی، تهران: ۱۳۹۱.
۴. سیاست‌های کلی ابلاغی مقام معظم رهبری مدظله، پایگاه اطلاع‌رسانی معظم له، ۱۳۹۲/۲/۱۰.
۵. سیاح، عبدالحمید، فرهنگ جامع (فارسی)، انتشارات اسلام، تهران: ۱۳۸۶.
۶. سیف، علی‌اکبر، روان‌شناسی تربیتی نوین (ویرایش هفتم)، نشر دوران، تهران: ۱۳۹۲.
۷. شیخ‌الاسلام، حمیدرضا و یاری، علیرضا، کاربردی‌ترین واژه‌های تخصصی در حوزه آموزش و پرورش، انتشارات یعسوب الدین، قم: ۱۳۹۴.
۸. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، انتشارات داریوش، تهران: ۱۳۸۸.
۹. کوکبی طاهر، سمیه، پارچه‌باف، کریم، دولتی نقش آموزش و فهم آیات بر انس با قرآن، دوره ۶، شماره ۱۱، پاییز و زمستان ۱۳۹۷.
۱۰. گروه نویسندگان، مبانی و روش آموزش قرآن در دوره ابتدایی، تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۱.
۱۱. گروه نویسندگان، فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، نشر اندیشه نوین، تهران: ۱۳۹۱.
۱۲. نباتی، رضا، سیر آموزش قرآن در دوره تحصیلی ابتدایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران: ۱۳۸۷.

سایت‌ها

۱۳. پایگاه اطلاع‌رسانی شورای عالی انقلاب فرهنگی، تهران: مصوبات توسعه فرهنگ قرآنی کشور.
۱۴. پایگاه اطلاع‌رسانی وزارت آموزش و پرورش، مصوبه: جلسه ۶۴۷ شورای عالی آموزش و پرورش.
۱۵. پورتال اطلاع‌رسانی امام خامنه‌ای (مدظله)، پایگاه اطلاع‌رسانی بیانات مقام رهبری (khmenei.ir).

References

A: Written

1. General Department of Education of Tehran (1992), A Survey of the Status of Primary Quran Education (Article), Tehran: Deputy of Research of General Department of Education of Tehran.
2. Perspectives of the National Curriculum of the Islamic Republic of Iran (2012), Tehran: Higher Education Council.
3. The Document of Fundamental Change in Education (2012), Tehran: Publications of the Supreme Council of the Cultural Revolution.
4. General Policies Announced by the Supreme Leader (Modzaleh) (10/2/1392), His Majesty's Information Information Center.
5. Sayyah, Abdolhamid (2007), Farhang Jame (Persian), Tehran: Islam Publications.
6. Seif, Ali Akbar (2013), Modern Educational Psychology (Seventh Edition), Tehran: Doran Publishing.
7. Sheikh al-Islam, Hamid Reza and Yari, Alireza (2015), The Most Practical Specialized Terms in the Field of Education, Qom: Yasoubuddin Publications.
8. Amid, Hassan, (2009), Amid Persian Dictionary, Tehran: Dariush Publications.
9. Kokabi Taher, Somayeh, Parchebaf, Karim, Government Role of in Teaching and Understanding Quran Verses in Acclimating with the Qur'an , Volume 6, No. 77, Winter and Winter 7031.
10. Writers' Group (2012), Basics and Method of Teaching the Quran in the Elementary School, Tehran: Educational Research and Planning Organization of the Ministry of Education.
11. Writers Group (2012), Philosophy of Islamic Education, Tehran: Andisheh Novin Publishing.
12. Nabati, Reza (2008), The Course of Quran Teaching in Elementary School, Master's Thesis in the History and Philosophy of Education, Tehran: Islamic Azad University, Central Tehran Branch.

B: Sites

1. Information Center of the Supreme Council of the Cultural Revolution, Tehran: Approvals for the Development of the Country's Quranic Culture.
2. Information Center of the Ministry of Education, Resolution: Session 647 of the Higher Education Council.
3. Imam Khamenei Information Portal, Information Center for Statements of the Supreme Leader (khmenei.ir).